

Олег ЛУЦИШИН

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

Розкрито сутність і деталізовано особливості організаційно-економічного механізму діяльності кредитних спілок у сфері кредитування. Проаналізовано динаміку та якісну структуру кредитного портфеля кредитних спілок в Україні, виявлено проблемні аспекти й окреслено пропозиції щодо вдосконалення діяльності кредитних спілок у сфері надання кредитів.

Роль кредитних спілок як соціально значущого фінансового інституту ринку фінансових послуг в Україні залишається поки що поза належною увагою. Така недооцінка зумовлена як деформацією та дискредитацією кооперативної ідеї в минулому, так і “переродженням” цих фінансових інститутів у сучасних умовах фінансової консолідації у псевдо кооперативні форми (схемні й афілійовані з банками кредитні спілки), що відходять від класичних кооперативних принципів і неприбуткових засад діяльності, посилюють внутрішньогалузеву конкуренцію та спричиняють виникнення системних ризиків. Усе це відображається на асоціативному сприйнятті самої ідеї кредитної кооперації, а в умовах фінансової нестабільності знижує рівень довіри до цих фінансово-кредитних установ, що супроводжується відтоком вкладів, суттєвим скороченням активів, згортанням кредитних програм та ін. У підсумку все це потребує формування ефективного організаційно-економічного механізму функціонування кредитних спілок на ринку фінансових послуг.

Дослідженню інституційної інфраструктури ринку фінансових послуг та проблемам кредитування фізичних і юридичних осіб в Україні присвячена значна кількість науко-

вих праць вітчизняних фахівців: П. Беленького, М. Вознюка, В. Галь, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, М. Долішнього, О. Кузьміна, М. Козоріза, І. Комарницького, М. Крупки, Р. Тиркала, І. Шамова, С. Юрія та інших. Зокрема, організаційно-економічному механізму діяльності кредитних спілок на ринку фінансових послуг приділяється увага у публікаціях таких вітчизняних науковців та практиків: М. Алімана, С. Андрієнка, С. Бабенка, М. Бедринця, С. Гелея, В. Гончаренка, Я. Гончарука, В. Зіновчука, В. Коваленка, П. Козинця, Р. Коцовської, О. Левицької, П. Маковського, М. Манилича, В. Морочка, Є. Ніколаєва, А. Оленчика, А. Пантелеймоненка, А. Стадника, В. Семчика, О. Хоменка, М. Чижевської, А. Чулкової. У їхніх працях розкриваються проблемні аспекти розвитку кредитних спілок на ринку фінансових послуг України, механізм та особливості надання ними різного роду послуг.

Метою даної статті є поглиблення сутності та виявлення проблемних аспектів організаційно-економічного механізму діяльності кредитних спілок у сфері кредитування.

Кредитна спілка, з огляду на її кооперативну економічну природу та інституційні особливості фінансового посередника на

ринку фінансових послуг в рамках організаційно-економічного механізму, є мікросередовищем узгодження інтересів носіїв попиту (споживачів фінансових послуг – безпосередніх членів кредитної спілки) і носія пропозиції (фінансового посередника – кредитної спілки) на фінансові послуги. У контексті дії цього механізму кредитна спілка, з одного боку, накопичує фінансові ресурси – власні, залучені та запозичені, а з іншого – використовує їх для надання позичок своїм членам. Формування такого організаційно-економічного механізму базується на ідеї самозабезпечення послугами, регламентується державою і ґрунтується на інституційній основі, що передбачає органічне поєднання ринкових принципів економічної ефективності із соціальною відповідальністю кредитної спілки перед її членами і державою.

Кредитування своїх членів у рамках організаційно-економічного механізму функціонування кредитних спілок на ринку фінансових послуг є домінуючою функцією їхньої діяльності. Йдеться про задоволення потреб членів кредитних спілок у взаємному креди-

туванні та наданні цієї фінансової послуги шляхом об'єднання їхніх грошових внесків (рис. 1). Згідно з положеннями “Про фінансові послуги”, “Про фінансове управління” та відповідно до свого статуту кредитна спілка надає кредити своїм членам на умовах платності, строковості та забезпеченості як в готівковій, так і безготівковій формі.

Згідно з чинним законодавством кредити видаються на підставі письмової заяви: фізичній особі, яка є членом спілки; приватному підприємцю – члену кредитної спілки; індивідуальному фермерському господарству, власником (ами) якого є члени кредитної спілки; іншим кредитним спілкам. Спостережна рада кредитної спілки встановлює розмір процентної ставки та умови надання кредитів. Розгляд заяви та прийняття рішення про надання кредиту здійснюється кредитним комітетом. Кредитні спілки України надають своїм членам кредити різних видів, які залежать від потреб членів і фінансових можливостей кредитної спілки (рис. 2).

Залежно від потреб своїх членів та кон'юнктурних умов, які склалися на ринку

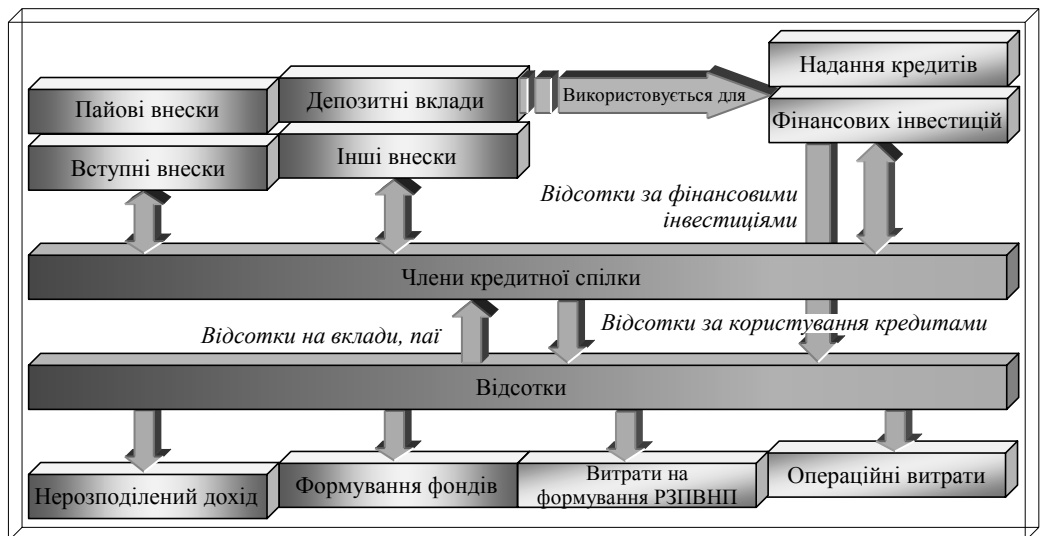

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм надання послуг з кредитування кредитними спілками

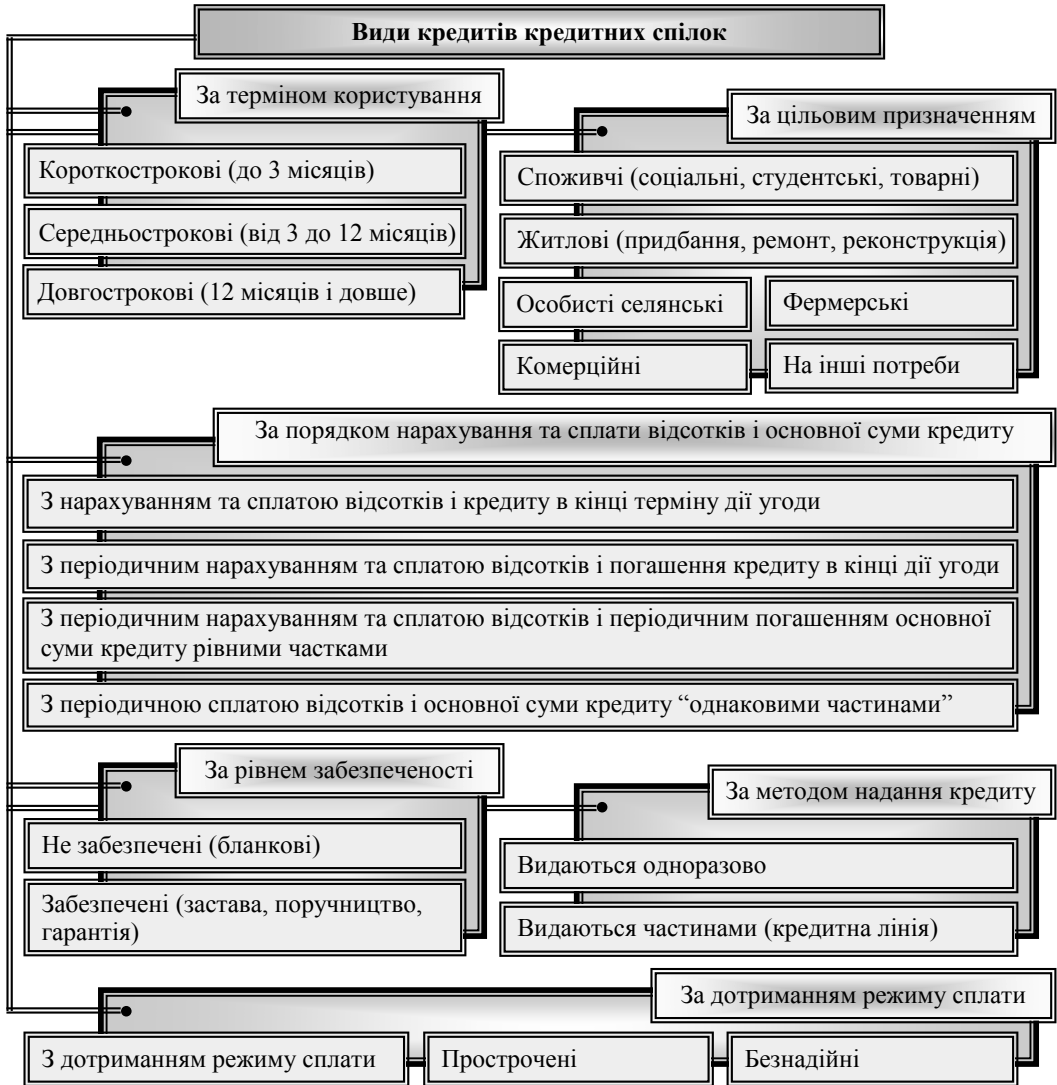

Рис. 2. Види кредитів, що надаються кредитними спілками в Україні*

* Розроблено автором на основі чинного законодавства України.

фінансових послуг, кожна кредитна спілка розробляє і дотримується своєї кредитної політики – засад і правил, які є основою при наданні кредитів і забезпеченні їх повернення. Важливими критеріями при розробці і реалізації ефективної кредитної політики є визначення розміру відсоткової ставки за кредитом, термінів використання кредиту, забезпечення диверсифікації кредитного портфеля, дотри-

мання процедури вивчення позичальника на предмет його платоспроможності та рівня забезпечення кредиту й багато іншого. Успіх чи провал багатьох фінансових установ, як свідчить досвід, значною мірою залежить саме від згаданої політики. Кредитна політика спілки спирається на необхідність забезпечення інтересів вкладників і позичальників з огляду на фінансову ситуацію в країні. Її загальні

принципи викладено у відповідних внутрішніх положеннях кредитної спілки (положенні про фінансові послуги та положенні про фінансове управління) [12, 117].

Загалом у 2004–2010 рр. кредитна діяльність кредитних спілок в Україні характеризувалася такими тенденціями: обсяги кредитів, виданих у 2005 р., збільшилися на 62,44% порівняно з 2004 р. і надалі обсяги кредитування щорічно стрімко зростали до 2009 р. Так, станом на 01.01.2008 р. обсяги виданих кредитів досягнули 4 512,3 млн. грн. порівняно з 445,2 млн. грн. у 2004 р.; на 01.01.2009 р. вони зросли ще на 23,5% (до 5 572,8 млн. грн.). Проте вже станом на 01.01.2010 р. обсяг виданих кредитів знизився нижче рівня 2007 р., у 2010 р. обсяг кредитів, наданих членам кредитних спілок, зменшився щодо 2009 р. на 14,3% (до 3 349,5 млн. грн.), хоча відносно показників за попередній звітний період (9 місяців 2010 р.) зріс на 7,9%. Станом на 31.03.2011 р., порівняно з аналогічним періодом 2010 р., кредити, надані членам кредитних спілок, зменшились на 5,8% (до 2 654,5 млн. грн.) (рис. 3).

Дані, наведені на рис. 3, свідчать про те, що загалом по системі кредитних спілок обсяги кредитування динамічно зростали, починаючи з 2004 р., і їхнє збільшення до 2006 р. супроводжувалося прямопропор-

ційним підвищенням кількості членів кредитних спілок, які мали кредити (зокрема, упродовж 2004–2005 рр. темпи зростання кредитного портфеля склали 323,8%, а темпи збільшення кількості осіб, що скористалися кредитними програмами – 234,5%). З 01.01.2006 р. до 01.01.2008 р. темпи зростання кількості членів кредитних спілок, які мають кредити, значно знизились порівняно з темпами нарощування кредитного портфеля (зокрема, кількість осіб зросла з 497,1 до 561,5 тис., тоді як кредитний портфель збільшився з 1 441,6 до 4 512,0 млн. грн. відповідно). За період 2008–2009 рр. кількість позичальників зменшилась на 24,6% – з 561,5 тис. осіб до 423,6 тис. осіб, 2009–2010 рр. зменшилась на 19,0% – з 423,6 тис. осіб до 343 тис. осіб, а у 1 кварталі 2011 р. – ще на 6,1% (до 322,1 тис. осіб). Така тенденція призвела до того, що середній розмір кредиту одному члену кредитної спілки почав стрімко зростати у період з 2006 р. по 2008 р. (так, у 2005 р. він становив 2 900 грн.; у 2006 р. – 4 637 грн.; у 2007 р. – 8 036 грн.; у 2008 р. – 9 925 грн.). З кінця 2008 р. до кінця 2009 р. середній розмір кредиту дещо знизився – до 9 228 грн., у 2010 р. знову зріс – до 9 770 грн., а у I кварталі 2011 р. цей показник знизився до 8 250 грн. (рис. 4).

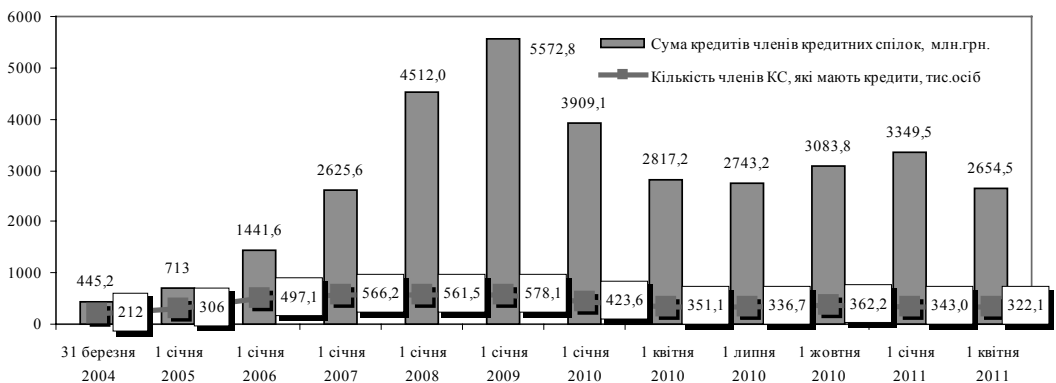

Рис. 3. Кредитний портфель системи кредитних спілок України (млн. грн.)*

* Складено автором на основі [16].

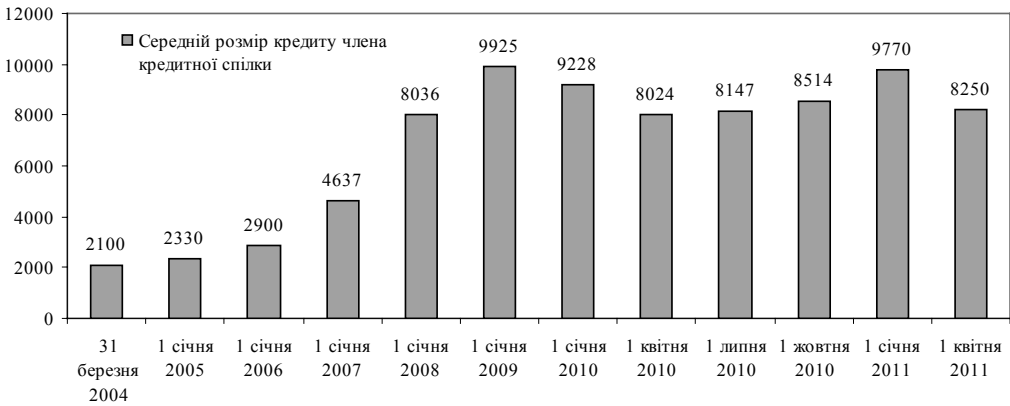

Рис. 4. Середній розмір кредиту члена кредитної спілки (грн.)*

* Складено автором на основі [16].

Проте динаміка середнього розміру кредиту загалом по системі кредитної кооперації не відображає загальних тенденцій її розвитку. З практичної точки зору, важливо також проаналізувати диференціацію величини середнього кредиту, наданого різними групами кредитних спілок з урахуванням розміру їх активів (рис. 5).

Дані рис. 5 свідчать про те, що величина кредиту, як правило, знаходиться в діапазоні до 10 тис. грн., і лише в кредитних спілках з активами понад 50 млн. грн. цей розмір

стрімко зростає, більше як удвічі, що свідчить про збільшення ступеня ризику платоспроможності, оскільки навантаження на позичальника за погашенням кредиту виходить за межі середньостатистичного рівня доходу.

Важливо звернути увагу на те, що в 2008–2009 рр. кредитні спілки на фоні загального скорочення обсягів кредитування в Україні (на 33,2%) ще різкіше знизили свою активність на цьому ринку. Кількість і сума кредитів, наданих ними своїм членам у період фінансової кризи, зменшили-

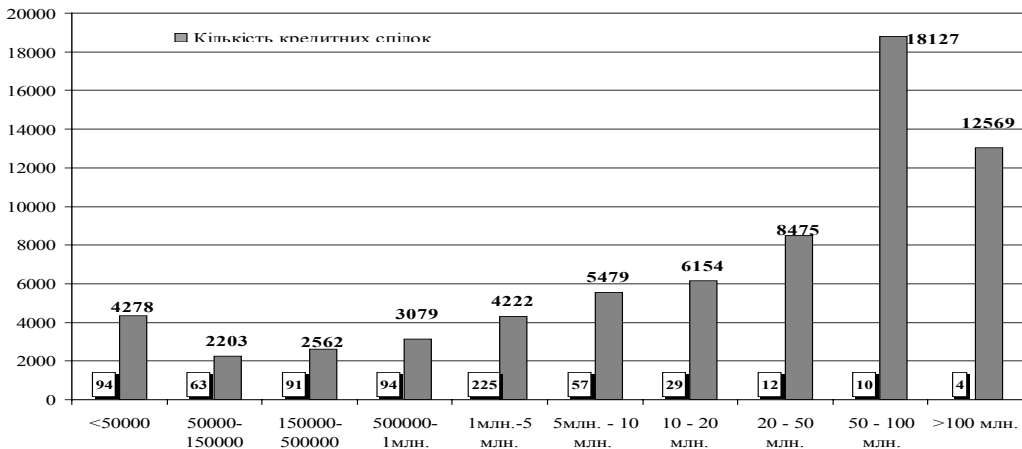

Рис. 5. Середній розмір кредиту за групами кредитних спілок, сформованих залежно від обсягу активів, станом на 31.03.2011 р. (грн.)*

* Складено автором на основі [16].

ся в кілька разів. Так, впродовж I півріччя 2009 р. кредитні спілки надали своїм членам лише 172,2 тис. кредитів на загальну суму 1 343,0 млн. грн., у той час як протягом I півріччя 2008 р. було надано 386,1 тис. кредитів на суму 3 449,8 млн. грн. Враховуючи загальне зменшення кількості членів кредитних спілок за 2008–2010 рр. з 2 669,4 до 1 570,3 тис. осіб, в тому числі кількість позичальників з 578,1 тис. осіб до 343 тис. осіб, водночас спостерігається покращення якості наданих кредитними спілками послуг щодо надання кредитів (за 2010 р. кредит отримали 300 тис. позичальників на суму 2 135 млн. грн., середній розмір кредиту, що видавався, становив 7,1 тис. грн. порівняно з 2009 р. (8,3 тис. грн.) зменшився на 14,5%). (табл. 1).

Кредитна спілка надає різні види кредитів за цільовим призначенням, за терміном

користування, з різними режимами сплати відсотків та основної суми боргу, з різними рівнями забезпеченості.

Кредити, які видаються кредитними спілками України, за терміном класифікують на короткотермінові, середньотермінові та довготермінові. Структурно в 2009 р. вони поділялися так: кредити на 3–12 місяців склали 55,7%, до 3 місяців – 2,8%, більше року – 41,5%; у 2010 р.: кредити на 3–12 місяців склали 61,3%, до 3 місяців – 3,2%, більше року – 35,5%. Станом на 31.03.2011 р. відповідна структура кредитування залишилась практично незмінною: кредити на 3–12 місяців займали 56,3%, до 3 місяців – 2,8%, більше року – 40,9% (рис. 6). Така градація кредитів за термінами в кредитних спілках обумовлена тим, що до кредитів різної тривалості кредитна

Таблиця 1

Динаміка кредитування членів кредитних спілок України з 2004 р. по I півріччя 2009 р.*
(млн. грн.)

Кредитна діяльність	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кількість кредитів (за період) тис.	468,9	674,3	958,4	857,1	680,3	366,7	300,0
Сума кредитів (за період) млн. грн.	1298,6	2451,1	4291,6	6386,8	6908,8	3043,5	2135,0

* Складено автором на основі [16].

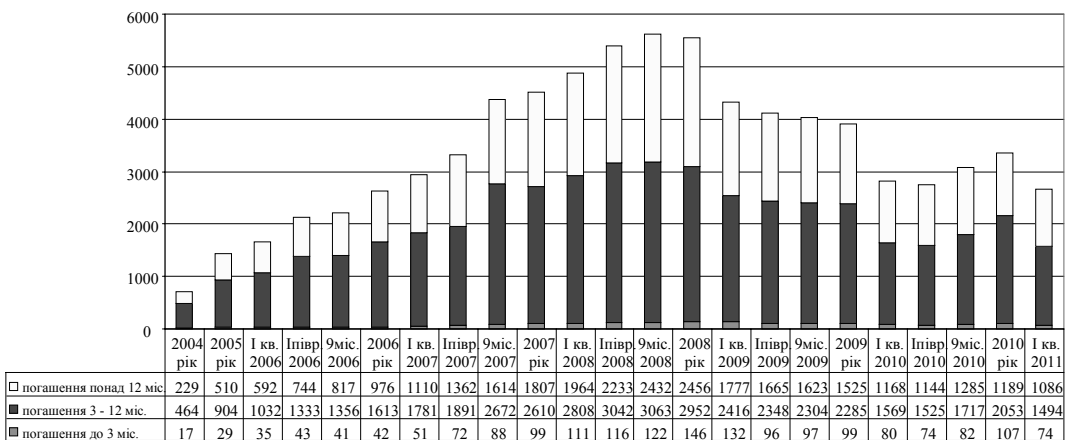

Рис. 6. Структура кредитного портфеля кредитних спілок в Україні за термінами (млн. грн.)*

* Складено автором на основі [16].

спілка застосовує різну кредитну політику. Встановлення строкових категорій для кредитів залежить від багатьох макроекономічних показників і прогнозів, а також умов та об'єктів кредитування. Правління кредитної спілки залежно від ситуації самостійно встановлює терміни для віднесення кредиту до певної строкової категорії, і для кожної з цих груп встановлює різні процентні ставки та інші умови надання.

Структурна диференціація наданих кредитів за терміном погашення постійно змінюється. Основними факторами, які впливають на структуру кредитного портфеля, є не лише попит та пропозиція, а й терміновість залучених фінансових ресурсів. Для того, щоб зберегти максимальну ліквідність кредитної спілки, її кредитний портфель повинен бути збалансованим за терміном погашення відносно строкової структури залучення фінансових ресурсів і власного капіталу (рис. 7).

Як свідчать дані рис. 7, структурні дисбаланси у кредитній і депозитній діяльності мали місце у періоди формування системи кредитної кооперації (2004–2006 рр.) та

посткризової стабілізації (2010–2011 рр.). Зокрема, у 2004–2006 рр. кредити, видані на термін понад 12 місяців, помітно переважали над депозитами, залученими на довготерміновій основі; аналогічна ситуація спостерігалася і у 2010 р. та у I кварталі 2011 р. У 2007 р. кредитний портфель був збалансованим за довгостроковими та середньостроковими зобов'язаннями. У період фінансової нестабільності кредитні спілки намагалися максимально зберегти ліквідність, а тому робили все для того, щоб збалансувати кредити і зобов'язання.

Даючи оцінку соціально-економічних наслідків діяльності кредитних спілок у сфері кредитування домогосподарств, варто зупинитися на цільовому призначенні кредитів. За цією ознакою кредити кредитних спілок України відповідають типології, встановленій Держфінпослуг, а саме поділяються на кредити: на комерційні цілі; фермерські та селянські; житлові; споживчі; на інші потреби.

Кредитні спілки, конкуруючи з банками, займають особливу нішу на ринку споживчого мікрокредитування. Як правило, лівова частка їхніх кредитів має спожив-

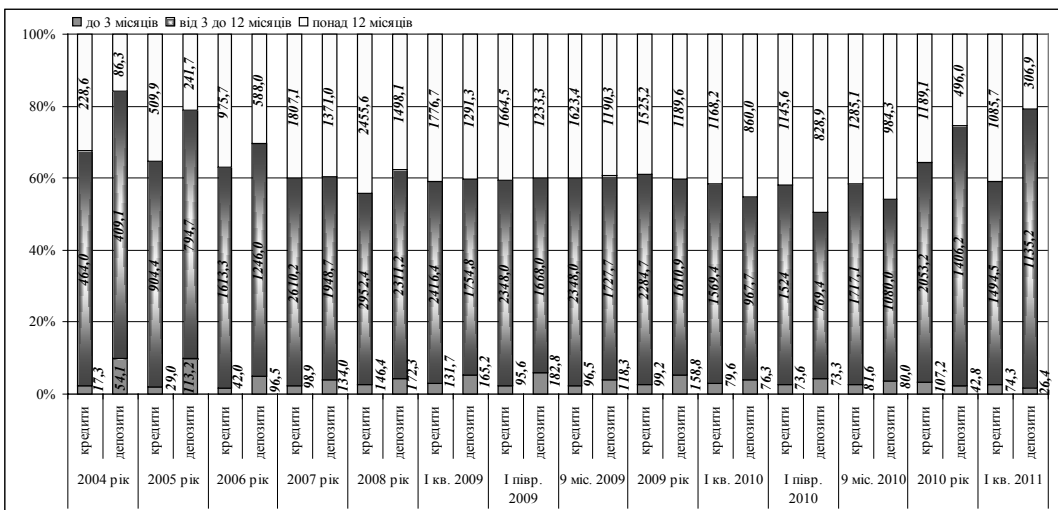

Рис. 7. Розподіл депозитів і кредитів кредитних спілок в Україні за терміном погашення*
* Складено автором на основі [16].

чий характер (рис. 8). Споживче кредитування має велике соціальне значення, що проявляється у збільшенні обсягу платоспроможного попиту населення, прискоренні реалізації товарів широкого вжитку, підвищенні життєвого рівня та добробуту громадян. Розвиток вказаного кредитування сприяє збільшенню обсягів реалізації побутової техніки, легкових автомобілів, активізує індивідуальне житлове будівництво, придбання населенням об'єктів житлової нерухомості та ін. З огляду на диференційоване цільове використання споживчого кредиту, ризики за ним, його забезпечення та джерела погашення теж є різними, що диверсифікує кредитний портфель та робить його гнучкішим і стабільнішим в умовах структурних дисбалансів в економіці.

Як свідчать дані рис. 8, у різні періоди структура кредитного портфеля за цілями використання кредитів помітно коливається. Поряд з цим, в складі кредитного

портфеля кредитних спілок майже завжди переважають споживчі кредити, що займають в середньому дві третини його загального обсягу. Хоча потрібно зазначити, що частка споживчого кредитування у період кризи та стагнації зменшилася: у 2009 р. та 2010 р. вона становила 39% та 32,5% відповідно, а в I кварталі 2011 р. знову сягнула 38,2%. Водночас, спостерігався тренд в бік збільшення питомої ваги комерційних кредитів, які у період 2009–2010 рр. займали 17% та 29% відповідно, а у 2011 р. – знизилась до 13,2% і кредитів на інші цілі – по 30%, 24,5% та 30,5%; сталою залишалася частка кредитів на придбання, будівництво, ремонт житла – відповідно 11%, 10% та 13%; кредити на ведення особистих селянських та фермерських господарств займають незначну частку – 3%, 4% та 5% відповідно.

Якість кредитного портфеля характеризується рівнем заборгованості та її структурою. Стосовно дотримання терміну по-

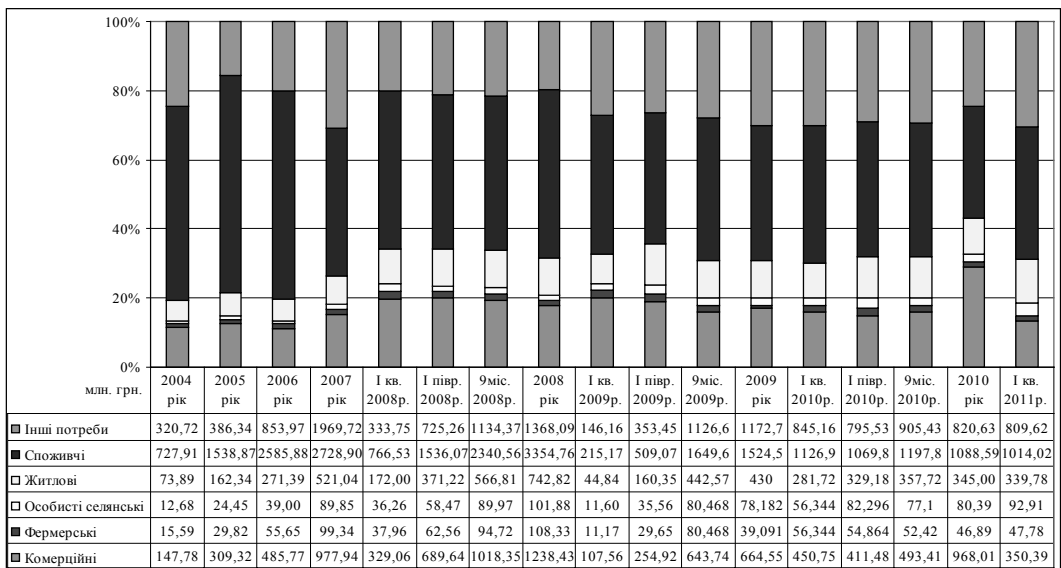

Рис. 8. Структура кредитів, виданих кредитними спілками України, за цілями кредитування*

* Складено автором на основі [16].

вернення кредитні спілки України поділяють кредити на:

- прострочені – кредити, за якими пройшли строки повернення, встановлені в кредитному договорі між фінансовою установою та позичальником, а позичені кошти не повернені останнім. Такі суми враховуються на окремому позичковому рахунку;
- пролонговані (відстрочені) – кредити, за якими на прохання позичальника прийняте рішення про зміну на пізніший строк повернення кредиту;
- залегли – прострочені кредити, за якими жодних платежів впродовж двох місяців не було. Як правило, вживаються заходи щодо їх стягнення. Кредити вважаються залеглими доти, поки не будуть сплаченими або визнаними втраченими (повністю або частково);
- втрачені (повністю або частково) – кредити, які не можуть бути повернуті, незва-

жаючи на усі вжиті кредитною спілкою заходи (або коли повернута лише її частина) [2, 12].

На рис. 9 відображено структуру кредитного портфеля, що належить до категорії проблемного (мова іде про пролонговані, прострочені та списані кредити). Протягом 2008 р. і в I кварталі 2009 р. частка списаних кредитів була мізерною – коливалася в діапазоні 0,1%–0,3%; і лише у другій половині 2009 р. вона сягнула 4,3%, а у 2010 р. – 4,8%. Це кредити, які визнані безнадійними до повернення, на них сформований 100% резерв забезпечення, з якого і покрито втрати спілок. Пролонгований кредитний портфель є, як правило, інструментом реструктуризації боргів з відстрочкою та розстрочкою платежів. У 2007 р. і упродовж 9 місяців 2008 р. частка таких кредитів також була незначною – 10,5–13,0% до обсягу проблемного кредитного портфеля; у I кварталі 2009 р. вона зростає до 17,0%, що безпосередньо зумовлене за-

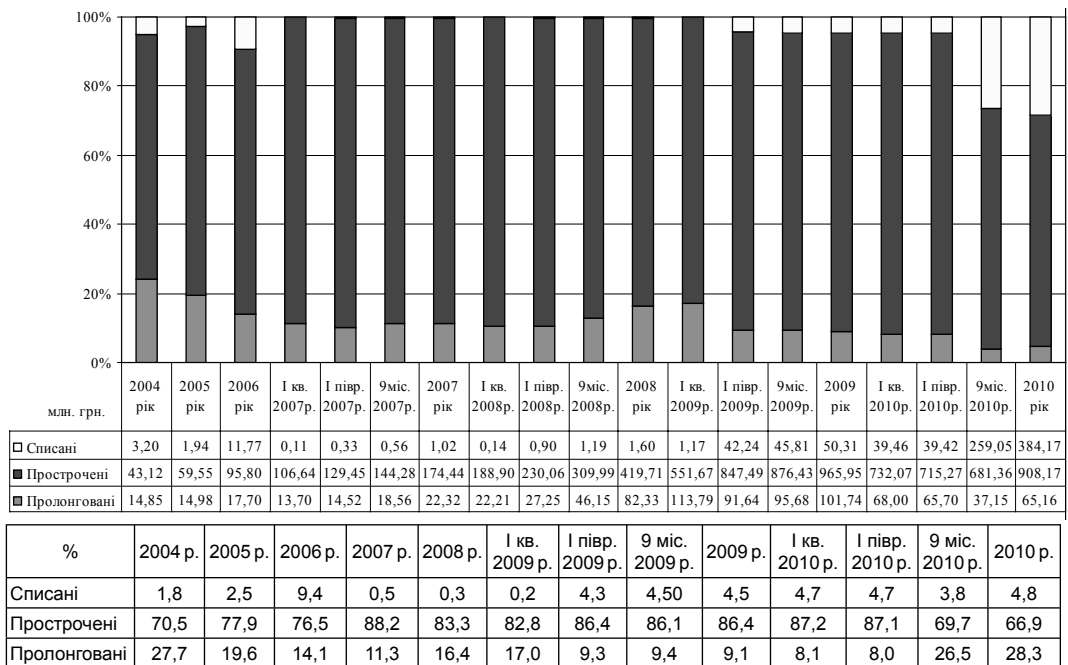

Рис. 9. Структура проблемного кредитного портфеля кредитних спілок України*

* Складено автором на основі [16].

тримками у виплаті заробітної плати боржників, неповерненням заощаджень, втратою роботи, зниженням рівня доходів громадян, і, як наслідок, неможливістю належним чином виконувати взяті на себе в попередні періоди зобов'язання. Вже у I півріччі 2009 р. вона знизилась до 9,3%, а у 2010 р. їх частка стрімко зростає і становила 28,3% [16].

Найбільшою проблемою упродовж останніх років є зростання частки прострочених кредитів у кредитному портфелі, що у 2010 р. досягла 40,5%. Така ситуація спричинена практично тими ж причинами, що призводять до пролонгації, проте через небажання позичальників визнати свої проблеми щодо виконання кредитних зобов'язань, вони не знаходять конструктивного вирішення шляхом реструктуризації. Водночас, варто зауважити, що значна частка у прострочених кредитах є і тих, за якими позичальники просто не хочуть платити або не можуть через негативні обставини, що склалися. Відтак, зростає і ризик неплатоспроможності позичальника за споживчим кредитом, який прямопропорційно залежить від рівня добробуту громадян та темпів розвитку економіки. Так, у 2004 р. рівень простроченості за кредитами

становив 6,08% і поступово зростає, насамперед, за рахунок збільшення самого кредитного портфеля – масштабу операцій (до 6,8% у I півріччі 2008 р.), а починаючи з 9 місяця 2008 р. розпочалося його стрімке зростання: у 2008 р. – 12,1%; в 2009 р. – 28,6%; в 2010 р. – 40,5% (рис. 10). Така негативна тенденція стала наслідком погіршення макроекономічної ситуації в країні: зниження рівня заробітної плати, підвищення поточних витрат (вартість комунальних послуг, витрати на харчування та інше), збільшення рівня інфляції. Також визначальним є те, що період зростання рівня простроченості за кредитами збігається з періодом спаду кредитної активності (зменшення кількості кредитів та їх обсягу). Щоправда дана тенденція змінилася на краще у I кварталі 2011 р., якість кредитного портфеля різко покращилася, як правило, за рахунок більш жорсткого кредитного моніторингу та роботи з боржниками – рівень зборгованості за простроченими та неповерненими кредитами становив вже 27,2%.

Частка прострочених кредитів у кредитному портфелі кредитних спілок України є індикатором проблемності та негативних тенденцій, а їхня структура відображає гли-

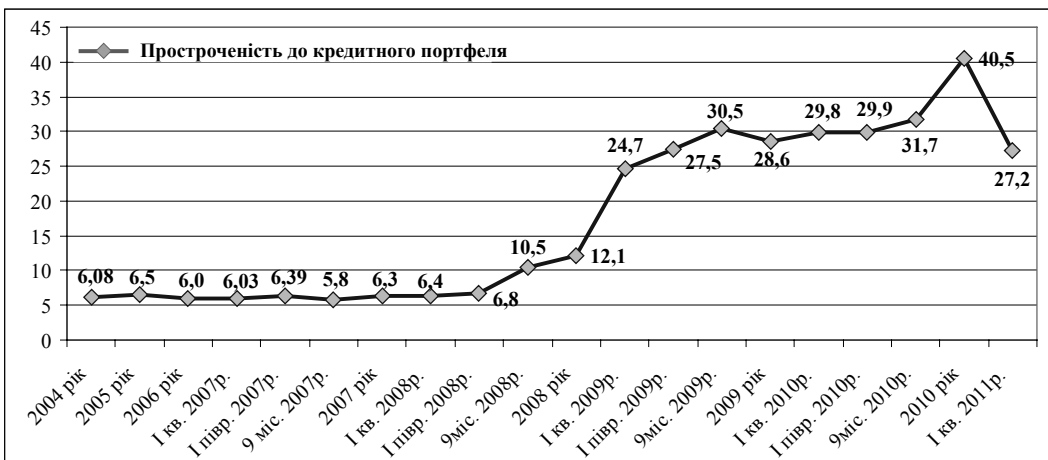

Рис. 10. Частка прострочених кредитів у кредитному портфелі кредитних спілок України *

* Складено автором на основі [16].

бину цих проблем. Відповідно до даних, які подають спілки до Держфінпослуг, структуру простроченості можна проаналізувати винятково за рівнями (рис. 11). Проте не менш важливо проаналізувати прострочений кредитний портфель не лише за рівнями простроченості, а й за забезпеченням. Однак це є неможливим, оскільки така статистика не ведеться. Хоча, за оцінками вітчизняних і зарубіжних експертів та за результатами проведеного виїзного моніторингу об'єднанням кредитних спілок "Програма захисту вкладів", можна констатувати, що основна маса прострочених кредитів – 80–85% – незабезпечені кредити (кредити під поруку інших фізичних осіб, кредити на купівлю товарів першої необхідності або оргтехніки, яку реалізувати для отримання покриття не можливо, – їх можна охарактеризувати як бланкові кредити), решту 15–20% становлять кредити, забезпечені заставою рухомого та/або нерухомого майна (покриття таких кредитів залежить від рівня оцінки заставного майна, його ринкової вартості на момент продажу та можливості реалізації відповідно до ринкової кон'юнктури та рішення суду).

Що ж стосується безпосередньо рівнів простроченості кредитів, то вони є індикатором майбутнього їхнього неповернення. Найбільш варіативним є перший рівень, він часто зазнає змін через неузгодженості графіків платежів за споживчими кредитами та датами отримання заробітної плати, її затримкою, з непередбачуваних обставин чи через одномоментні труднощі у короткостроковому періоді. Перехід заборгованості у вищий рівень є свого роду сигналом до підвищення жорсткості в роботі з неплатниками і пошуку шляхів вирішення проблем, в тому числі через процедуру роботи з судовими та виконавчими органами влади щодо примусового стягнення заборгованості.

Як свідчать наведені вище дані, видані кредитними спілками кредити повертаються невчасно, тому доводиться застосовувати різні форми та методи роботи з простроченими та неповерненими кредитами. Для уникнення проблем і забезпечення можливості швидкого реагування на проблемні кредити, кредитні спілки формують резерви забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів за рахунок частини своїх доходів. Кредит вважається простро-

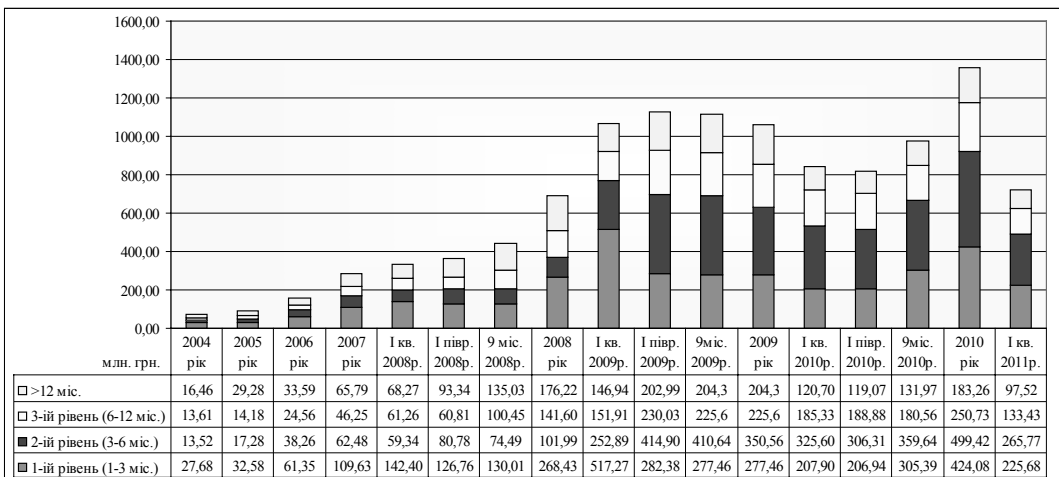

Рис. 11. Структура простроченої заборгованості кредитних спілок України за рівнями*

* Складено автором на основі [16].

ченим, якщо за станом на дату, визначену умовами кредитного договору, очікуваний платіж не надійшов повністю або надійшов частково. До суми очікуваного платежу, залежно від визначеного договором порядку сплати процентів та суми кредиту, можуть належати, відповідно, лише проценти або проценти та частина суми кредиту, або проценти та вся сума кредиту. Залишок основної суми боргу за простроченим кредитом є базою для розрахунку необхідного розміру резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів. Віднесення кредиту до певного рівня прострочення відбувається в останній день кожного місяця (далі – дата визначення прострочення).

З метою визначення рівня прострочення кредитів і розрахунку необхідної суми резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів вони розподіляються на:

– прострочені 1-го рівня, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення простроченості становить від 1 до 90 днів;

– прострочені 2-го рівня, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення простроченості становить від 91 до 180 днів;

– прострочені 3-го рівня, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення простроченості становить від 181 до 365 днів;

– неповернені, якщо прострочення очікуваного платежу на дату визначення прострочення становить понад 12 місяців.

Кількість прострочених днів ($P_{к\delta}$) розраховується за формулою [17]:

$$P_{к\delta} = K_{\delta} \times \frac{\Phi_{з} - \Pi_{з}}{M_{з} - \Pi_{з}}, \quad (1)$$

де K_{δ} – кількість днів, що минули з дати надання кредиту до дати проведення розрахунку;

$M_{з}$ – максимальна заборгованість за кредитними операціями, що містить всю суму наданого кредиту та всю суму процентів за ним, визначену на дату проведення розрахунку;

$\Pi_{з}$ – планова заборгованість за кредитними операціями, що містить залишок основної суми та нарахованих процентів, вирахованих на дату розрахунку згідно з плановим строком їх внесення та умовами взаєморозрахунків (без урахування фактичних строків і сум платежів);

$\Phi_{з}$ – фактична заборгованість за кредитними операціями, що містить фактично не сплачений залишок основного боргу за кредитом та залишок нарахованих, але не сплачених на дату розрахунку процентів.

У разі внесення змін до планового графіка платежів, що підтверджується відповідним кредитним договором, планова заборгованість розраховується з урахуванням встановлених нових планових дат платежів за умови невнесення змін щодо кінцевого строку погашення кредиту.

Розмір необхідного резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів за конкретним кредитом ($P_{з}$) визначається за формулою [17]:

$$P_{з} = \Pi \times H, \quad (2)$$

де Π – залишок заборгованості за простроченим кредитом;

H – норматив резервування для забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів.

Нормативи резервування грошових коштів для розрахунку резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів становлять:

– для 1-го рівня – 0% залишку заборгованості;

– для 2-го рівня – 35% залишку заборгованості;

- для 3-го рівня – 70% залишку заборгованості;
- для неповернених і безнадійних кредитів – 100% залишку заборгованості.

Остаточний розрахунок суми резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів на останній день кожного місяця визначається за такою формулою [17]:

$$РЗПВНП = \Sigma\Pi_1 \times 0 + \Sigma\Pi_2 \times 0,35 + \Sigma\Pi_3 \times 0,7 + \SigmaНП, \quad (3)$$

де *РЗПВНП* – сума резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів, що має бути сформований за станом на кінець місяця, відповідно до фактичного рівня простроченості кредитів;

$\Sigma\Pi_1$ – сума залишків заборгованості за всіма кредитами з простроченістю 1-го рівня;

$\Sigma\Pi_2$ – сума залишків заборгованості за всіма кредитами з простроченістю 2-го рівня;

$\Sigma\Pi_3$ – сума залишків заборгованості за всіма кредитами з простроченістю 3-го рівня;

$\SigmaНП$ – сума залишків заборгованості за всіма неповерненими та безнадійними кредитами.

Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів формується за рахунок частини доходу незалежно від фінансового результату таким чином, щоб наприкінці кожного місяця його розмір відповідав сумі необхідного резервування за всіма простроченими, неповерненими та безнадійними кредитами, що розрахована згідно з установленими нормативами.

Розрахована сума резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів порівнюється з розміром сформованого резерву за станом на початок місяця і відповідно до виявленого відхилення здійснюється поповнення або зменшення розміру резерву.

Сформований резерв забезпечення є стабілізатором і гарантом вирішення проблем заборгованості, і, водночас, це індикатор фінансової стабільності та автономії. Його величина залежить від рівня простроченості та її структури. Проаналізуємо динаміку резерву забезпечення та його частку в простроченій заборгованості, яка є індикатором достатності капіталу та рівня проблемного кредитного портфеля (рис. 12).

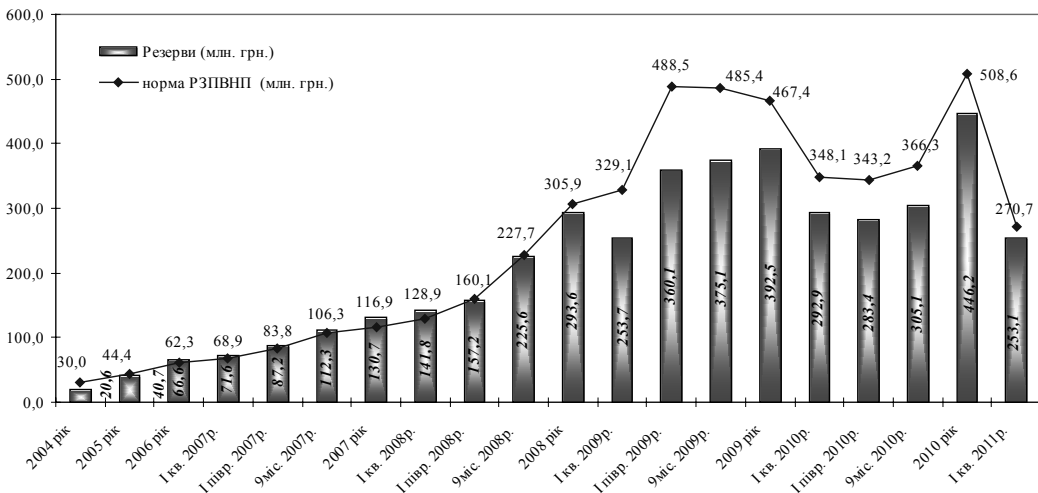

Рис. 12. Динаміка фактичного і нормативного значення резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів кредитних спілок України*

* Складено автором на основі [16].

Проаналізувавши дані рис. 12, можна зробити висновок, що резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів не відповідав встановленим нормативам у період 2004–2005 рр. (при нормі – 30,0 та 44,4 млн. грн. сформовано резерв у розмірі 20,6 та 40,7 млн. грн. відповідно). У період 2006 р. – I кварталі 2008 р. фактичні обсяги резервів були вищими від норми, а з II кварталу 2008 р. по 2010 р. розрив між нормативним значенням та реально сформованим резервом почав зростати (з 1,9 до 35,7% у I півріччі 2009 р. та 12,3% у 2010 р.). Така ситуація склалася через різке зростання заборгованості за кредитами у переважній частині кредитних спілок, а відтак, і зниження дохідності – за результатами діяльності багато з них зазнали збитків і не мали достатніх ресурсів для формування резервів. Скорочення такого розриву відбулися лише у I кварталі 2011 р., і він становив 6,5%.

Оскільки рівень РЗПВНП є недостатнім та й динаміка нерозподіленого доходу

(непокритого збитку) є негативною (а джерелом формування вказаного резерву є саме доходи), необхідно звернути особливу увагу на інші показники, які впливають на фінансову збалансованість системи кредитної кооперації. Мова іде про динаміку співвідношення простроченості до активів, до капіталу та до регулятивного капіталу (рис. 13). Ці показники відображають як рівень ризикованості, так і ступінь покриття власними ресурсами заборгованості за кредитами, що сформувалася.

Отже, динаміка основних показників простроченої заборгованості за кредитами кредитних спілок України свідчить про те, що система кредитної кооперації належним чином незбалансована. У період криз виникає об'єктивна необхідність у застосуванні важелів, які б її стабілізували. Більше того, загалом ця система демонструє високий рівень залежності від залеглих та прострочених кредитів. Так, у період 2004–2008 рр. основні показники простроченої заборгова-

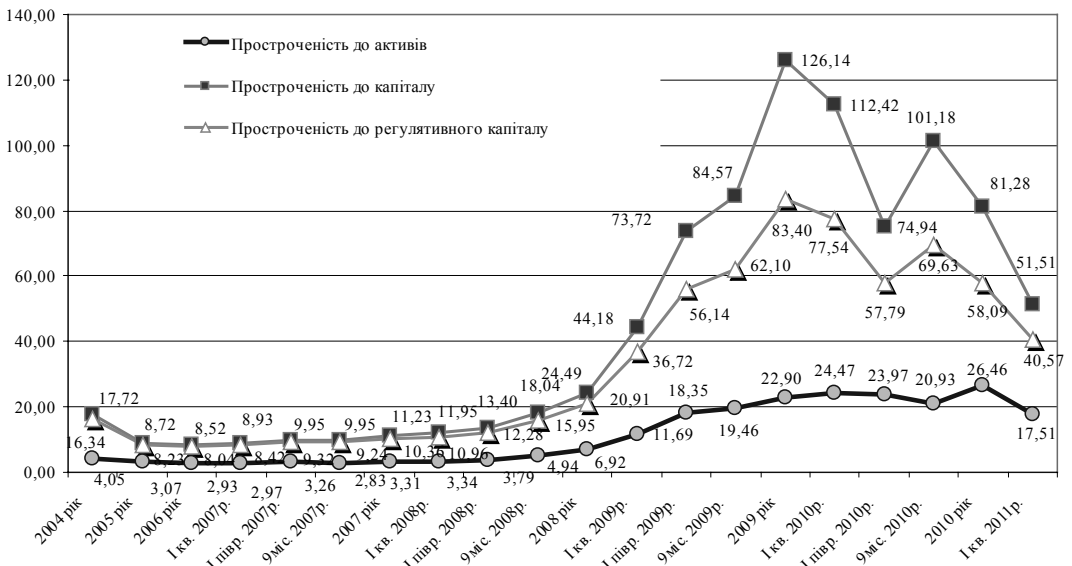

Рис. 13. Динаміка показників простроченої заборгованості за кредитами кредитних спілок України (%)*

* Складено автором на основі [16].

ності за кредитами знаходились у допустимих межах співвідношення простроченості відносно активів і коливалися від 4,05 до 6,92%; до регулятивного капіталу в інтервалі – 16,34–20,91% та до капіталу – в діапазоні 17,72–24,49%. Перебування чверті капіталу “під ризиком” у 2004–2008 рр. – це допустимий рівень, але вже у 2009 р. ситуація різко змінилася на гірше – відношення простроченості до активів становило 11,69% у I кварталі, 18,35% у II кварталі, 20,93% у III кварталі, а на кінець 2010 р. воно вже сягнуло 26,46%, ситуація дещо покращилася у I кварталі 2011 р. – це співвідношення знизилось до 17,51%; відношення до регулятивного капіталу зросло до 36,72% у I кварталі 2009 р., 56,14% у II кварталі 2009 р., 81,47% на кінець 2009 р. та продемонструвало незначне зниження у II кварталі 2010 р. до 57,79%, а вже у III кварталі 2010 р. знову продемонструвало висхідний тренд і сягнуло показника у 69,63%, на кінець 2010 р. знову спостерігається низхідний тренд – 58,09%, який продовжується і у I кварталі 2011 р. – 40,57%, але все ще є надмірним борговим навантаженням; співвідношення простроченості до капіталу зросло у I кварталі 2009 р. до 44,18%, у II кварталі 2009 р. до 73,72%, пік спостерігався в кінці 2009 р. – 126,14%, щоправда у II кварталі 2010 р. цей тренд дещо знизився і становив 74,94%, а у III кварталі 2010 р. знову співвідношення погіршилося, в основному, за рахунок скорочення обсягів капіталу (на 29,4%) і знизилось до 101,18%, позитивним є те, що на кінець 2010 р. і у I кварталі 2011 р. спостерігається покращення даного співвідношення і воно демонструє позитивну тенденцію до зниження і становить 81,28% та 51,51% відповідно (див. рис. 13).

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. За результатами кількісного та якісного аналізу послуг кредитних спілок у сфе-

рі кредитування встановлено, що структура їх кредитного портфеля значною мірою визначається структурними дисбалансами, що мають місце в періоди нестабільності економіки: кредитні спілки, намагаючись зберегти ліквідність, роблять все для того, щоб збалансувати кредити і зобов'язання. З'ясовано, що в структурі кредитного портфеля кредитних спілок переважають середньотермінові та довготермінові кредити.

2. Динаміка структури кредитного портфеля за цілями кредитування характеризується такими тенденціями: частка споживчого кредитування, що традиційно складала майже $\frac{2}{3}$ кредитного портфеля, зменшилася у період кризи та стагнації майже до 38,2%; водночас, комерційні кредити становили 13,2%, кредити на інші цілі – 30,5%; частка кредитів на придбання, будівництво і ремонт житла складала 12,8%; кредитування потреб селянських та фермерських господарств займало незначну частку в загальному обсязі виданих кредитів – 3,5% та 1,8% відповідно.

3. Якість кредитного портфеля характеризується рівнем заборгованості та її структурою. Доводиться констатувати, що найбільшою проблемою кредитних спілок упродовж останніх років є стрімке зростання частки простроченої заборгованості у кредитному портфелі, яке сягнуло у 2010 р. 40,5%. І хоча у I кварталі 2011 р. вона знизилась до 27,2%, все ще залишається значною.

З огляду на вищезазначене окреслено такі пропозиції щодо вдосконалення діяльності кредитних спілок у сфері кредитування:

1) одним із важливих завдань кредитної установи кооперативного типу є формування якісного кредитного портфеля з мінімальним рівнем прострочення, що гарантує захищеність вкладів. У цьому контексті важливо якісно проводити оцінку

платоспроможності позичальників, удосконалювати механізми реструктуризації боргових зобов'язань;

2) з метою збереження максимальної ліквідності кредитної спілки та усунення структурних дисбалансів, що найбільшою мірою проявляються в періоди негативної ринкової кон'юнктури, забезпечити узгодження структури залучених коштів (зобов'язань) зі структурою їх розміщення (кредитного портфеля);

3) кредитні операції завжди супроводжуються певним рівнем ризику, який в кінцевому випадку, так чи інакше, призводить або до проблемності щодо виплат, або ж до неспроможності позичальника виконувати взяті на себе зобов'язання. Тому моніторинг ризиків, якими супроводжується діяльність кредитних спілок на ринку фінансових послуг та управління ними, потребує окремих логічно завершених наукових розробок.

Література

1. Андрієнко С. Т. Фінансова погода у кредитних спілках // *Фінанси України*. – 2009. – № 12. – С. 143–145.

2. Бабій В. Порівняльний аналіз ризиків кредитних спілок України, США та інших країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://members.multimania.co.uk/risks/pap/37.htm>.

3. Бедринець М. Д. Кредитні спілки в системі фінансового забезпечення діяльності малого бізнесу // *Фінанси України*. – 2001. – № 7. – С. 149–156.

4. Гончаренко В. В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи // *Фінансові послуги*. – 2008. – № 1–2. – С. 13–33.

5. Закон України "Про кредитні спілки" від 20 грудня 2001 року №2908-III // *Урядовий кур'єр*. – 2001. – 23 січня 2001 р. – № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcu.kiev.ua/main/lawfinal.html>.

6. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових по-

слуг" від 12 липня 2001 року № 2664-III // *Урядовий кур'єр*. – 2001. – 15 вересня 2001 р. – № 123.

7. Коваленко В. М., Морако М. С. Організаційно-економічні аспекти розвитку кредитних спілок // *Фінанси України*. – 2008. – № 7. – С. 104–110.

8. Козинець П. Кредитні спілки. Простежується випереджувальне зростання капіталу // *Україна-business*. – 2009. – № 45. – С. 11.

9. Коцовська Р. Р. Актуальні питання щодо діяльності кредитних спілок України в сучасних економічних умовах // *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. – К.: УБС НБУ. – 2009. – № 2 (5). – С. 129–131.

10. Коцовська Р. Р. Кредитна спілка – ефективна кооперативна установа парабанківської системи // *Регіональна економіка*. – 2003. – № 2. – С. 154–159.

11. Левицька О. Кредитна діяльність КС // *Вісник бухгалтерії*. – 2008. – № 30/1–2. – С. 48–51.

12. Луцишин О. О. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України: проблеми та пріоритети розвитку // *Світ фінансів*. – 2006. – № 3 (8). – С. 114–127.

13. Луцишин О. О., Юрій С. І. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки // *Фінанси України*. – 2010. – № 11. – С. 48–59.

14. Манилич М. І., Галушка Є. О. Кредитна спілка: банк чи каса взаємодопомоги? // *Фінанси України*. – 2002. – № 6. – С. 95–99.

15. Ніколаєв Є. Б. Підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ // *Фінанси України*. – 2002. – № 12. – С. 107–114.

16. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfr.gov.ua; www.dfr.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/ks_1_kv_2010.pdf.

17. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16 січня 2004 року № 7 / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 лютого 2004 р.

за № 148/8747 // Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfr.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/.

18. Стадник А. А. Розвиток кооперативного руху в Україні // *Фінанси України*. – 2004. – № 7. – С. 104–110.

19. Хоменко О. О. Кредитні спілки – важлива складова економіки України // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2007. – № 5. – С. 23–28.

20. Чижевська М. Б. Кредитна кооперація на ринку споживчого кредитування // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2006. – № 1. – С. 30–33.

21. Чулкова А. Кредити отримують у кредитних спілках // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2002. – № 5. – С. 29–31.

22. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 195 с.